

МОВОЗНАВСТВО ТА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161.2'06

Олександр АНТОНЧУК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики викладання і культури
української мови
Рівненського державного гуманітарного університету

МОВНА ОСОБИСТІТЬ У КОНТЕКСТІ ДУХОВНОЇ ПАРАДИГМИ

Стаття присвячена з'ясуванню духовного аспекту у філологічній освіті, його особливостей, змісту і ролі в навчально-виховному процесі вищого педагогічного навчального закладу.

Ключові слова: духовний аспект, рідномовні обов'язки, мовна особистість, культура мовлення студентів.

Стаття посвячена в'ясненню духовного аспекта в філологічному освітанні, його особливостей, содержания и роли в учебно-воспитательном процессе высшего педагогического учебного заведения.

Ключевые слова: духовный аспект, родноречевые обязанности, языковая личность, культура речи студентов.

The article is devoted finding out of spiritual aspect in philological education, his features, maintenance and role, in to educational-educate process of higher pedagogical establishment.

Key words: spiritual aspect, native language obligations, language personality, students' speech culture.

Сучасний духовний стан українського суспільства одночасно негативно оцінюється як науковцями, діячами мистецтва, так і представниками релігійних конфесій. Серед найбільш негативних факторів такого стану – некерованість процесів становлення демократичного суспільства, неможливість користуватися ціннісними орієнтирами батьків, неузгодженість системи виховання й освіти, що призводить до поєднання протилежних тенденцій у суспільній свідомості, послаблення ролі родини, духовної спадщини попередніх поколінь і освітніх закладів у процесі виховання.

З огляду на розвиток освіти в сучасних умовах, важливого значення набуває виховання особистостей, здатних до саморозвитку і самореалізації духовних, морально-етичних, естетичних і культуромовних якостей. Важливість орієнтації на це акцентується в низці основоположних документів, зокрема Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Концепції національного виховання, Національній доктрині розвитку освіти України, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти.

Духовне не приходить до людини від інших людей (груп, суспільства). Вони можуть лише ділитися

досвідом відкриття, переживання духовного. Духовне виявляється як невіддільне (іманентне) від природи людини на різному рівні у Божественних Вірі, Надії, Любові, трансцендентній свободі та відповідальності. Метою духовного самовдосконалення є досягнення гармонії між власним життям і навколишнім світом. Духовність людини – постійна необхідність здобувати перемогу добра над злом у конкретному вчинку й у всьому складі особистості.

Духовність невіддільна від справжньої творчості. Творча праця виводить особистість за межі існуючого, збагачує її буття. Духовність праці втілюється у відриві людини від буття, від конкретних потреб. Вона – вираження того, на що людина здатна в найвищій злеті своїх творчих можливостей. Різновидом духовності є прагнення до істини. Відповідно до духовної парадигми особистість слід розглядати в контексті цілісної життєдіяльності, основним змістом якої є її (людини) самовдосконалення як образу Божого, спрямованої до подоби Божої та вдосконалення світу як Царства Божого на Землі. Духовність – система найвищих усвідомлених і осмислених нематеріальних цінностей.

Духовність формується через мовознавство, шляхом усвідомлення явища мови до механізму трансляції смислу. За допомогою мови результати пізнання закріплюються в пам'яті. Передача засобами мови культури і досвіду людства від покоління до покоління, від століття до століття можлива лише завдяки її закріпленню у знаковій та символічній формах. Мова виступає механізмом реалізації духовного, адже є засобом соціокультурної самоідентифікації особистості.

Становлення духовності особистості залежить від її волі й активності, хоча обмежується рівнем попереднього історичного розвитку суспільства. Однією з характеристик духовного життя особистості є гармонійна сполучність ідеальної і матеріальної діяльності. Особливості становлення духовної культури обумовлені трансформацією українського суспільства. Становлення духовності особистості в сучасному українському суспільстві несе на собі відбиток світових глобалізаційних і трансформаційних процесів та ґрунтується на самобутньому національному менталітеті. В сукупності – це об'єктивні причини сучасного стану духовного розвитку української спільноти. Вивчення мови – це та площина,

з якої починається пізнання світу, свого народу, його духовності. Звідси бере початок національно-патріотичне, моральне та й усяке інше виховання [3, с. 197].

Проблема духовності та особливості формування духовних цінностей знайшли своє відображення у дослідженнях таких вітчизняних педагогів, як С. Русова, І. Огієнко, Я. Чепіга. Духовний розвиток – це виклик примітивізму, егоїзму та споживацтва, і чим важчими є випробування соціального життя, тим існує більше можливостей для духовного перетворення [7, с. 241].

Окремим явищем у дослідженні духовності молоді, її ідеалів та моральних переконань є педагогічна спадщина В. Сухомлинського. Видатний педагог наголошував: «Одуховнення виховного процесу є важливим шляхом розвитку чуттєво-емоційної сфери учнів. Відсутність духовності призводить до порожнечі душі» [9, с. 284].

Проблема духовності особистості знайшла своє відображення з позицій психології та педагогії у дослідженнях І. Бега, Г. Балла, І. Зязюна, Г. Костюка, Л. Масол, М. Фіцули, О. Рудницької, С. Гончаренко, А. Богуш.

Аналіз літератури з означеної проблеми дозволив констатувати, що різноманітні питання щодо формування мовної особистості досліджувалися вченими в різних аспектах: психологічному (Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонтьєв та ін.); лінгвістичному (Е. Бенвеніст, І. Бодуен де Куртене, В. фон Гумбольдт, Л. Щерба та ін.); лінгводидактичному (Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.); філософському (Є. Боринштейн та ін.); культурологічному (І. Афанасьєв, О. Білецький, Ф. Буслаєв, М. Грушевський, І. Огієнко, О. Потєбня, О. Шахматов).

Мета статті – визначити умови формування мовної особистості в контексті духовної парадигми.

Феномен «мовна особистість» з'явився в лінгвістиці з виходом монографії Ю. Караулова «Російська мова і мовна особистість» наприкінці 80-х років ХХ століття. У діахронному аспекті проблема формування мовної особистості не є новою, науковці досліджували її як: мовне вираження «духу народу» й «інстинкту розуму» (В. фон Гумбольдт); чуття мови народом (І. Бодуен де Куртене); «лінгвістичний інстинкт» (Л. Щерба); «мовну здібність» (А. Шахнарович); «мовну особистість» (Г. Богін, Ю. Караулов).

С. Гончаренко розглядає духовність як індивідуальну вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідейної потреби пізнання й соціальної потреби жити «для інших». «Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання» [1, с. 106].

Серед завдань навчання української мови – формування духовного світу учнів [8]. Не просто якоїсь однієї риси, а духовного світу загалом. Кожна людина – це космос, а мова – духовне начало Всесвіту. В умовах суспільства споживачів формувати духовне надзвичайно важко, адже це – як два протилежні полюси. Золотою серединою є, напевне, одухотворення споживацтва, його здорова мінімалізація. Згадаймо Соломонову істину про те, що «лілії польові кращі, ніж цар у найкращому вбранні», а також Христові слова, що «не хлібом єдиним житиме людина...».

Проблема духовного виховання студентської молоді на матеріалі вивчення української мови і

літератури набуває в сучасних умовах нової якості. На заняттях викладачі подають кращі зразки літератури, формують активну життєву позицію. Але варто відзначити, що ще не вирішена проблема духовних цінностей, ідеалів як система моральної рефлексії. На всіх етапах мовної освіти рідна мова, твердо переконаний І. Огієнко, є могутнім засобом інтелектуального й духовного розвитку особистості [5].

У психології особистість – соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученням людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. При вивченні та описі особистості у психології дослідники (К. Платонов, П. Симонов та ін.) значну увагу приділяють неогнітивним аспектам людини, тобто її емоційним характеристикам і волі, а не лише інтелекту та здібностям.

Значних успіхів у розумінні й розробці структури та змісту мовної особистості досягла сучасна лінгводидактика, де мовна особистість розглядається як багатоплановий і багатокомпонентний набір мовних здібностей, навичок, готовності до здійснення мовленнєвих учинків різного ступеня складності, а також учинків, які класифікуються, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, письмо та читання), а з іншого – за мовними рівнями, тобто за фонетикою, граматику та лексику. У цьому випадку мовна особистість – це *homo loquens* взагалі, а здатність користування мовою – родова властивість людини (виду *homo sapiens*).

Уперше поняття особистості учня як об'єкта впливу вчителя в процесі викладання рідної мови запропонував Ф. Буслаєв, хоча сам він уславився завдяки глибоко і принципово порівняльно-історичному підходу до вивчення мови. У своїх дослідженнях він порівнював факти сучасної російської мови з даними інших споріднених індоєвропейських мов, залучав зразки староруських пам'яток писемності та народних діалектів. Ф. Буслаєв прагнув встановити зв'язок історії мови із життям народу, його традиціями та звичаями. У праці «О преподавании отечественного языка» (1844 р.) він звертає увагу на свідоме засвоєння учнями мовних явищ та форм, що вивчаються, та вміння правильно користуватися ними, на поєднання «знань та навичок, навичок та вправ». Учений слушно зауважував, що рідну мову і особистість учня неможливо розділити: «Рідна мова настільки зрослася з особистістю кожного, що навчати одній означає разом із тим і розвивати (особистість) духовні здібності учня» [2, с. 28-35].

Мовна особистість передбачає дослідження різних видів поведінки, діяльності, комунікації, інтелекту, духовності, менталітету, емоцій та всього іншого, що є суттю самого поняття людини. Доступ до тих чи інших характеристик особистості надає її мова, що й вирізняє людину як *homo sapiens*.

Основним способом перетворення індивіда в мовну особистість є його соціалізація. Майбутній учитель повинен усвідомити, що зміст навчання мови має бути різноплановим і відображати три взаємопов'язані складники – мовні й мовленнєві знання, практичні вміння й навички, духовні й моральні цінності [6, с. 88].

Не варто закликати вчити мову, потрібно постійно демонструвати всім навколо любов до рідного

слова. Слово – першопричина всього сущого, без якого нічого не повстало. Святий апостол Яків зазначав: «Будьте виконавцями слова, а не слухачами лише, які обманюють самих себе. Хто слухає слово і не виконує, той подібний чоловікові, який розглядає природні риси обличчя свого в дзеркалі: він подивився на себе, відійшов, відразу забув, який він... виконавець буде у своєму ділі блаженним» [4].

Спілкування – це не лише вміння добре говорити, не менш важливе вміння уважно слухати. Якщо прочитаємо текст Никодима Святогорця (XVII-XVIII ст.), то зрозуміємо, як потрібно слухати (сидіти, дивитися на співбесідника, реагувати, бути уважним, не робити рухів, які можуть поставити іншого у незручне становище, як навіть треба дихати, коли слухаєш іншого). Ця дивна мудрість святості підкреслює сакральність слухання (недарма ж маємо два вуха і один рот).

Апостол Яків продовжує: «Хто не грішить у слові, той чоловік досконалий, може приборкати і все тіло... Ним благословляємо Бога і проклинаємо людей, створених за подобою Божою» [4]. Кожен учень – образ Божий, ікона, а отже, святиня, храм Бога. Уявіть, як учитель має ставитися до дітей у такому духовному вимірі. Лише з любов'ю, розчинивши у любові кожну думку, слово і дію.

Таким чином, навчання мови розглядається науковцями як безперервний процес формування духовних основ особистості в умовах взаємодії індивідуальних, національних, комунікативних компонентів. У процесах духовного освоєння світу рідна мова виконує роль каналу постійного діалогу між особистістю і світом, людиною і Творцем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Караулов Ю. Русский язык и языковая личность / Ю. Караулов. – Изд. 6-е. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 264 с.
3. Мова і нація : тези про місце і роль мови в національному відродженні України / Я. Радевич-Винницький, В. Іванишин. – Львів : Априорі, 2012. – 212 с.
4. Новий Заповіт. – К., 1993. – 126 с.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / І. Огієнко // Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. – К. : Ярослав Вал, 2014. – 56 с.
6. Пентилюк М. Рідномовний аспект підготовки майбутніх учителів-словесників / М. Пентилюк // Наукові записки. – Острого: Острозька академія, 2014. – Вип. 29. – С. 86–89. – (Серія «Психологія і педагогіка»).
7. Помиткін Е. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти : монографія / Е. Помиткін. – К. : Наш час, 2007. – 280 с.
8. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5-12 класи. – К. : Перун, 2005. – 176 с.
9. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5 т. Т. 5. Бачити себе / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976–1977. – 639 с.

Дата надходження до редакції: 19.04.2017 р.

УДК 371.315:371.134

Ірина ВЕТРОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри практики англійської мови
Рівненського державного гуманітарного університету

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ АВТОНОМНОСТІ УЧНЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто проблему розвитку автономності в навчанні іноземної мови студентів педагогічної спеціальності. Представлено теоретичний огляд питання готовності майбутніх учителів англійської мови до автономного навчання. Відзначено позитивну роль пілотного проекту з методики навчання англійської мови «Шкільний учитель нового покоління» у підготовці студентів педагогічного вишу.

Ключові слова: автономність учня, вчитель англійської мови, розвиток автономності у навчанні іноземної мови.

В статье рассматривается проблема развития автономности в изучении иностранного языка студентов педагогической специальности. Представлен теоретический обзор вопроса готовности будущих учителей английского языка к автономному обучению. Отмечена позитивная роль пилотного проекта по методике обучения английского языка «Школьный учитель нового поколения» в подготовке студентов педагогического вуза.

Ключевые слова: автономность ученика, учитель английского языка, развитие автономности в изучении иностранного языка.